

УЛОГА СЛУЖЕЊА ВОЈНОГ РОКА У РАЗВОЈУ СРПСКЕ СТРАТЕШКЕ КУЛТУРЕ

Срђан Старчевић*
Срђан Благојевић**

Достављен: 20. 05. 2020

Прихваћен: 16. 06. 2020

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdela2004085S

Општа обавеза служења војног рока у Србији уведена је у другој половини 19. века, са националном стајаћом војском. Ова обавеза имала је важну улогу у развоју српске стратешке културе у младој нововековној српској држави, али и у подстицању српске војне и политичке елите да чује „шапат” српског друштвеног карактера и разуме оне структуре националне културе које су значајне, а можда и детерминишуће, за оно се што данас означава појмом стратешка култура. Њен развој у Србији разматран је кроз анализу деловања два различито усмерена, али комплементарна струјања, од којих је једно означено као елитистичко, а друго као структуралистичко. Без обзира на евидентне разлике, оба струјања су значајна за формирање српске војне доктрине, у освит 20. века, пред историјску буру балканских ратова и Првог светског рата.

Обавеза служења војног рока задржана је до ступања на снагу Одлуке о обустави обавезе служења војног рока, коју је донела Народна скупштина у децембру 2010. године. Имајући у виду да је Република Србија донела одлуку да буде војно неутрална, преиспитивање одлуке о обустави обавезе служења војног рока логична је последица овог избора. Одлука о војној неутралности не захтева само да други субјекти међународних односа поштују такву одлуку једне државе, него и њено поштовање унутар саме државе. То значи да држава која претендује на неутралност не одустаје од одбране сопствених вредности, нити их предаје другима на милост и/или чување, већ заснива (или чува) способност кредибилне одбране свог идентитета и својих вредности. Терет последица од-

* Универзитет одбране у Београду, Војна академија, srdjan.starcevic@vs.rs

** Универзитет одбране у Београду, Војна академија, srdjan.blagojevic@mod.gov.rs

луке је тим тежи што се не рачуна на војне савезе. Неутралне земље у Европи своју способност кредибилне одбране углавном зајимљају на концепту тоталне одбране, али он подразумева и велики број грађана обучених за војне задатке и задатке цивилне заштите, што призива обавезу служења војног рока. Истовремено, служење војног рока је и најбољи начин да грађани разумеју тежину одлуке о војној неутралности, али и да је прихвате као властити слободан избор и део колективног идентитета. Тиме обавеза служења војног рока (п)остаје важна упоришна тачка државе у активном обликовању стратешке културе.

Кључне речи: *стратешка култура, служење војног рока, васпитање војника, неутралност, тотална одбрана*

Увод

У мноштву појава које чине наш свет постоје оне које називамо вредностима. Оне за нас имају посебан значај и значење, осветљавају наш животни пут, дају смисао нашем постојању и представљају део онога што јесмо, део нашег идентитета, ако не и саму његову суштину. Постојање вредности индукује питање одбране вредности: оно до чега нам је стало заслужује да га бранимо у случају да буде угрожено или нападнуто.¹ То увек захтева лични, а често и друштвени напор. Постоје вредности које се могу (од)бранити само војним организовањем. Социологија војске познаје много облика војног организовања.² Апстрахујући, може се рећи да су у свим тим облицима терет или напор одбране друштвених вредности подносили или сви (слободни) чланови друштва или најамници, све до појаве официрске професије и стајаће националне војске (у 19. веку).³ У првима, које се најчешће називају милицијама, основа војне службе била је дужност, док је то у другима најамнина; дисциплина је у првима била доминантно свесна, а у другима механичка. У стајаћим националним војскама дошло је до плодносног споја: постоје професионалци који за свој компетентни допринос војним способностима државе добијају плату и друштвени углед⁴, иако је за њих служба уједно и дужност, и војни обвезници којима је привремена војна служба свакако грађанска дужност.

¹ Jovan Babić, *Ogledi o odbrani*, Službeni glasnik, Beograd, 2018, стр. 9.

² Менсур Ибрахимпашевић објашњава девет таквих облика. Mensur Ibrahimpašić, „Armija kao društvena institucija”, *Sociologija za vojne akademije*, Vojnoizdavački Izvod, Beograd, 1981.

³ Semjuel P. Huntington, *Vojnik i država*, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004, стр. 21-64.

⁴ Они су најчешће регрутовани или уздизани до нижих и средњих слојева владајуће класе, осим у случајевима војних режима када се макар део њих креће вертикално навише, и плутократије када је овај процес обрнут.

Појава опште војне обавезе у нововековној Европи била је последица великих друштвених преображаја које је донела Француска буржоаска револуција током које се одиграла значајна и далекосежна промена рата и војске. Наиме, како је рат између револуционарне Француске Републике и монархистичке Европе постао за Французе питање слободе *нације (целине)*, а не права и угледа *краља (појединца)* и интереса *феудалаца (дела)*, вође револуције увеле су општу војну и радну обавезу.⁵ Лансирање рата у орбиту виталних интереса целе нације довело је до одбацивања концепта европског ограниченог рата⁶ и стварања услова за прелазак на тотални рат.⁷ У исти мах, спас нације захтевао је да се цела нација стави или под оружје или да ради за оне који су под оружјем, те да се организује тако да победи у рату. Резултат је био стварање националне стајаће војске способне да бројношћу и особинама надјача најамничке стајаће војске феудалних држава.⁸ „Какве бескрајне склоности дремају неразвијене у њедрима једног народа”, приметио је Гнајзенау, пруски генерал и војни реформатор.⁹ Иако је Француска, после великих успеха у револуционарним и Наполеоновим ратовима, на крају тих ратова поражена, ускоро су све државе у Европи реформисале своје војске по овом моделу искованом у доба Велике револуције и увеле обавезно служење војног рока.

Војна служба – дужност за грађане, мада привремена, захтева од (привременог и, евентуално, повремениог) војника да одређено време проведе у војсци, повинујући се ономе што је *status militaris* и што је у националној стајаћој војсци обележено националним/друштвеним идеалом. Национална свест битно је утицала на првенство свесне дисциплине у националним стајаћим војскама, засноване на прихватању тог идеала као врхунске вредности. Истовремено, војска је додатно градила национални идентитет, јер је војна обука имала и васпитну компоненту – код грађана је развијана национална свест и осећање националне мисије, као део моралног васпитања војника. С аспекта стратешке културе могло би се рећи да је деветнаестовековна политичка и војна елита уједно рачунала на националну културу, креирајући стратегију и војну доктрину, али и настојала да утиче на њу, подстичући или стварајући оне елементе које је сматрала стратешки важним за достизање националних циљева.

⁵ Срђан Старчевић, Илија Кајтез, „Берков допринос проучавању војске као друштвене институције”, *Теме*, 3/2018, стр. 780-781. Ilija Kajtez, *Wisdom and Sword, volume II, Philosophers of the New Age on the Riddles of War and Peace*, LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2017, стр. 258-261.

⁶ Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, Fakultet bezbednosti, Službeni glasnik, Beograd, 2010, стр. 49.

⁷ Карл фон Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951, стр. 499.

⁸ Тодор Павловић, *Друштвени развитак и војска*, Нова штампарија Давидовић, Београд, 1909, стр. 32.

⁹ Едвард М. Ерл, *Творци модерне стратегије*, Војно дело, Београд, 1952, стр. 113.

Стварање националне стајаће војске у Србији одиграло се у другој половини 19. века.¹⁰ Слично као у Француској и другим европским државама, војна реформа у Србији била је последица јачања националне свести и снажног осећања националне мисије.

Током шест деценија 19. века војна снага Србије нарасла је од устаничких чета до стајаће националне војске. У складу с оним што је национална елита опажала као националне циљеве – независност државе, изградњу државних институција, национално ослобођење и уједињење – стварање јаке војске подразумевало је њену организацију и обуку по угледу на модерне европске војске. Обавеза служења војног рока на нашим просторима задржала се све до краја 2010. године, када је, 15. децембра, Народна скупштина Републике Србије донела Одлуку о обустави обавезе служења војног рока.¹¹

Циљ овог рада јесте да се размотри утицај служења војног рока на развој српске стратешке културе, али и да се размотри потреба за обавезношћу служења војног рока у Србији на прагу треће деценије 21. века, са становишта војне неутралности и концепта тоталне одбране као две важне тачке Стратегије одбране Републике Србије.

Темељи српске војне доктрине и њихов временски домаћај

Током „дугог 19. века“ европска војна мисао колебала се између француских и пруских (немачких) теорија ратне вештине, оличених прво у Жоминију и Клаузевицу, а затим у Фошу и Шлифену. Ни млада српска војна мисао није била различита од других у својој заљубљености у теоријске радове и концепте поменутих великана теорије ратне вештине. Међутим, приликом преиспитивања узрока пораза у рату против Бугарске 1885. године, међу српским официрима сазрела су мишљења да је пуко преузимање иностраних тактичких начела и доктринарних опредељења погрешно и да свака војска треба да изнедри сопствени начин вођења оружане борбе који нужно мора да буде производ географских, економских, културних и војних прилика и могућности. Тако је артиљеријски капетан Михаило Рашић 1887. године писао: „Своје прилике и оне на страни противника решавају о начину борења, и с тога треба се озбиљно бави-

¹⁰ После Ђакове буне 1825. године, сасвим извесно ради личне сигурности и учвршћивања личне власти, кнез Милош Обреновић је регрутовао нешто више од хиљаду младића у дванаест чета стајаће војске. Тако је Србија, 1826. године, добила стајаћу војску. Ипак, њена главна војна снага, све до владавине Милана Обреновића, била је релативно лоше обучена, недисциплинована и слабо наоружана народна војска. Пошто су велики ослободилачки циљеви Србије захтевали бољу, ефикаснију војску, уведена је општа војна обавеза.

¹¹ Љупка Петревски, „Традиција правног уређења Војске у Србији“, *Војно дело*, 8/2019, стр. 130.

ти њиховим изучавањем, па ће извесно од тог веће користи бити...¹² Овакво мишљење по свом духу заслужује да буде названо монтескјеовским. Као што је Монтескје тврдио да мноштво различитих услова утиче на стварање добрих закона, да не постоји једно универзално најбоље законско решење које би се односило на све државе, већ да закон произлази из природе ствари, те да закони морају да буду „примерени народу за који су створени”,¹³ тако су и поједини српски официри говорили и писали да српска војска мора имати себи својствену доктрину, примерену друштвеној стварности у Србији и српском културном обрасцу. Колебање између немачке доктрине обухвата и француске доктрине решавајућег напада заустављено је. Наиме, није изабрана ниједна од њих (макар не у чистом облику), већ је створена нова, српска војна доктрина која је имала своје узоре и изворе,¹⁴ али и посебности.

По мишљењу Слободана Ђукића, за утемељење српске војне доктрине најзаслужнији су пуковник Димитрије Ђурић и генерал Димитрије Цинцар-Марковић.¹⁵ Разматрајући оновремени положај Србије, Димитрије Ђурић је закључио да Србија у будућим ратовима може да има за непријатеље Турску и Аустроугарску. Размишљајући даље о начинима борбе са овим материјално надмоћним непријатељима, Ђурић је истицао значај морала војске, јер је у рату потребно да „нашом јаком страном тучемо непријатељеву слабу.”¹⁶ Национална компактност Србије и чињеница да Срби живе у обе поменуте царевине које су по националном саставу биле хетерогене, удружена са снажим осећањем националне мисије, добила је истакнуто место у Ђурићевим идејама. Да би се потукао непријатељ потребно је, сматрао је Ђурић, да се српски војници уче писмености, националној историји, географији простора на којем живе Срби и јуначким народним песмама. Тако би се васпитањем војника изградио свесни морал заснован на националном заносу и постепено искоренио ускогрудни локализам, који је умањивао способности српске војске да се бори за остваривање националних циљева, јер војници нису могли да развију свесни морал у незнању „гди и докле Србин живи, и да су Србин, Бошњак, Хрват, Бугарин, итд. браћа, па ма које вере били.”¹⁷

¹² Цитирано према: Слободан Ђукић, *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*, Војна академија Универзитета одбране, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2019, стр. 105.

¹³ Montesqje, *O duhu zakona*, Gradac, Beograd-Čačak, 2001, стр. 17. и 21.

¹⁴ Шире у: Слободан Ђукић, *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*, наведено дело, стр. 129-295.

¹⁵ „Основне елементе српске војне доктрине поставио је пуковник Димитрије Ђурић, а генерал Димитрије Цинцар-Марковић је допунио и заокружио његово учење”. Слободан Ђукић, *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*, наведено дело, стр. 126.

¹⁶ Слободан Ђукић, *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*, наведено дело, стр. 124.

¹⁷ Цитирано према: Слободан Ђукић, наведено дело.

Цинцар-Марковић је отишао корак даље. Тежећи да открије који начин борбе одговара српском друштвеном карактеру, проучавао је националну војну историју. Истраживање га је водило ка одбацивању немачке доктрине обухвата, али и офанзивне доктрине уопште, упркос томе што су све европске војске његовог доба прихватиле офанзивне доктрине. Овако смелу разлику у односу на остатак Европе Цинцар-Марковић је бранио тврдњом да су Срби све значајне битке у својој историји добили у дочеку непријатеља, односно у одбрани, са каснијим противнападом. „Дочекати на бојном пољу и јуначки бојак бити, провлачи се кроз сву нашу лепу појесију наше лепше прошлости. И заиста по душевним особинама нашег живља, по његовом темпераменту и националном васпитању, и најзад по карактерним особинама да оно ради и онога се лаћа што зна, разуме и пажљиво оцени, није други начин борбе погоднији за наш живаљ но дочек, који му противника износи и шта смера и шта хоће, шта ради и како ради, па онда да му према томе посао поквари и за се што више користи извуче.”¹⁸ Тако је рођена српска војна доктрина дочека. „На планинском, испресецаном земљишту Балканског полуострва противника прво треба одбраном зауставити, а затим му противнападом нанети одлучујуће губитке... Погибија генерала Димитрија Цинцар-Марковића у Мајском преврату 1903. године довела је у питање опстанак српске војне доктрине. Међутим, надживела га је идеја о дочеку, дефанзивној српској војној доктрини. У основама ратних планова које је Главни генералштаб српске војске припремио у случају рата са Аустроугарском, Турском и Бугарском, провејава идеја о дочеку.”¹⁹

Осим што се ова двојица српских официра из друге половине 19. века могу назвати утемељивачима српске војне доктрине, могу се сматрати и представницима два различито усмерена, али комплементарна струјања унутар једне исте националне стратешке културе Срба.

Прва струја – она чији је заговорник пуковник Ђурић – настоји да активним, у извесном смислу просветитељским приступом утиче на обликовање српске стратешке културе и то на два начина: прво, васпитањем чији је циљ снажење националног идентитета, усвајање одговарајућег система вредности и ширење уверења о праведности постављених националних циљева и, друго, институционализовањем идеја-водиља свога времена, односно изградњом институција чији је смисао у способности да рационално делују у остваривању националних циљева. Она би се могла назвати и елитистичком, јер подразумева активно деловање елите којим се обликује маса; смер њеног деловања је од елите према народу. Први задатак у овом активном приступу српској националној култури, дакле, јесте да се велике идеје у вези са решавањем српског националног питања, које sazревају у умовима националне елите, приближе и објасне народу, да се усаде у срца народа. Њихов пламен треба истовремено да их освести као грађане од чијег деловања зависи њихово остварење и да им улије морал-

¹⁸ Наведено дело, стр. 128.

¹⁹ Наведено дело.

ну снагу да у предстојећим ратовима прихвате борбу и издрже напор борбе са бројем и количином оружја далеко надмоћним непријатељем. Ту се овај задатак спаја са другим, макар у погледу изградње снажне и спремне војске. Да би се војници прилагодили војничкој средини и прихватили многе ризике у борбеној ситуацији у рату, они прво морају да прихвате циљеве рата.²⁰ У домаћој литератури посвећеној моралу војске, али и психолошкој литератури која третира питање прилагођавања војника војничкој средини, војник који не прихвата циљеве рата сматра се неприлагођеним војником. Једноставно речено, војник мора да осећа да је ствар за коју се бори вредна и праведна. Мартин ван Кревелд с правом тврди да је питање мотивације војника у борби различито од глог (материјалног) интереса које може да буде стварни узрок рата, те да је оно чврсто повезано са друштвеним вредностима.²¹

Активни приступ у обликовању српске стратешке културе крајем 19. века био је срачунат на то да појача моралну спремност српске војске, што се постизало васпитањем војника. Треба рећи да глас Димитрија Ђурића није нипошто био усамљен. Читав један правац у оновременој српској војној литератури био је намењен војницима и подофицирима, а утемељили су га потпуковник Јован Мишковић, мајори Љубомир Остојић и Светозар Магдаленић, капетани Коста Јокић и Милош Васић и поручник Милосав Живановић. Они су писали и састављали приручнике за војнике, али и војничке букваре, песмарице и читанке. У приручницима за војнике било је места и за садржаје из морала, међународног хуманитарног права, хигијене, писмености и вере.²² Нарочито су биле значајне и садржајне војничке читанке из којих су војници учили не само своје дужности, него и географију отаџбине и националну историју. На тај начин су унифициране лекције за војнике са кључним порукама које су им преношене током служења војног рока. По изласку из војске војници су се враћали у своја села и вароши образованији, описмењени и национално освешћени. Тако су идеје, усађене војницима током служења војног рока, налазиле свој пут до најзабаченијих места у Србији, што је битно допринело да народ схвати и прихвати стратешке одлуке елите, као и да српска војска по мобилизацији у својим редовима има војнике солидне моралне спреме.²³

²⁰ „Оданост циљевима борбе и идентификација са циљевима рата... се јавља као неопходан предуслов за испољавање осталих борачких квалитета.” Видимир Вељковић, *Основи морала војске*, Војна академија, Београд, 2006, стр. 207. „Наравно, то подразумева да народ и припадници војске познају карактер и циљеве рата и да их прихвате као објективно дату нужност без чијег остваривања не може бити задовољен ни властити интерес.” Неђо Даниловић, *Морал војске у грађанском рату*, Задужбина Андрејевић и НИЦ „Војска”, Београд, 2001, у: Борислав Гроздић, *Војна етика, хрестоматија*, Војна академија, Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр. 333-334.

²¹ Martin van Kreveld, *Transformacija rata*, наведено дело, стр. 150. и 156-157.

²² Слободан Ђукић, *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*, наведено дело, стр. 246-249.

²³ „Благотворно дејство литературе за војнике полако је продирало у биће српског војника, учвршћујући његов морал и дисциплину. Плодови војничког васпитања убрани су касније, на Куманову, Брегалници, Церу и Колубари.” Слободан Ђукић, наведено дело, стр. 249.

Мисаони ток ове струје унутар српске стратешке културе полази од потребе да се изгради национални идентитет, а народ национално освести, како би се разрешило питање одбране Србије. Изградња идентитета и свест о њему почиње од разумевања и усвајања битних идеја и појмова. Хегел је тврдио да ствари прво умиру у појму. То значи да оне прво изгубе значај и значење за човека и друштво, потиру им се смисао и нестаје сврха, па тек онда неминовно напуштају друштвено-историјску стварност. Ова мисао највећег представника немачког класичног идеализма може се варирати, сасвим у идеалистичкој матрици, тако да гласи: све (велике) ствари се прво рађају у појму. Једна од најзначајнијих способности човека и људских заједница јесте способност мишљења и замишљања. Да би човек или људска заједница створила нешто ново, она то прво мора да замисли, тако да је оправдано Кантово становиште да је друштвена динамика утемељена на идејној динамици.²⁴ Пут од имагинације до остварења (за)мисли води преко жеље, хтења, одлуке и способности да се дела,²⁵ али постојање етапа на овом путу не умањује значај мишљења и замишљања као извора или прапочетка дела, тим пре што се мишљење може узети као полазни принцип у дефинисању човека²⁶ и/или његовој диференцијацији од осталог живог света.²⁷ Ове активне моћи (да се мисли, жели, хоће, одлучи и дела) Јован Бабић користи да опише слободу личности и направи разлику између идентитета ствари и идентитета личности. Наиме, само личности имају слободу, а њихов је отворени и несавршени идентитет „место одлучивања и делања, тј. место слободе.”²⁸ Бабић даје и занимљиву дефиницију по којој је живот постављање циљева и покушај њихове реализације, при чему је место доношења одлуке о циљевима и покушају њиховог домањаја идентитет (индивидуални или колективни), а чињеница постојања идентитета – форма живота.²⁹ Ово повезивање живота са постојањем моћи одлучивања у друштвеним групама уводи нас у подручје политичког,³⁰ јер је политика друштвена делатност која подразумева доношење одлука о важним заједничким циљевима и усмеравање друштва ка тим циљевима.³¹ Колективни идентитет постоји као форма живота

²⁴ Ante Fiamengo, *Saint-Simon i Auguste Comte*, Matica hrvatska, Zagreb, 1966, стр. 143.

²⁵ Шире у: Jovan Babić, *Ogledi o odbrani*, наведено дело, стр. 24-25.

²⁶ „Мисао чини човекову величину. (...) Човек је само трска, најслабија у природи; али то је трска што мисли... Све наше достојанство састоји се, дакле, у мисли.“ Blez Paskal, *Refleksije u samoći*, Astimbo, Beograd, 2003, стр. 208.

²⁷ „Од мишљења се пак не можемо уздржати; по томе се разликујемо од животње...”. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Filozofija povijesti*, Kultura, Zagreb, 1951, стр. 27.

²⁸ Jovan Babić, *Ogledi o odbrani*, наведено дело, стр. 25.

²⁹ Jovan Babić, наведено дело, стр. 30.

³⁰ За писца „Појма политичког”, Карла Шмита, одлука је најважнији моменат политичке праксе. Шире у: Срђан Старчевић, Илија Кајтез, Горан Вукадиновић, „Рат у средишту политичког – актуелност Шмитовог погледа на рат”, *Војно дело*, 1/2016, стр. 102-121.

³¹ Шире у: Срђан Старчевић, *Револуција и легитимност*, Чигоја штампа, Београд, 2020, стр. 21-25.

док има активне моћи да одлучује о циљевима које хоће да оствари и начинама њиховог достизања. Он, затим, има право да брани оно што сматра вредним – вредности које су уткане у његов идентитет и које га одређују.

Друга струја, чији је утемељивач генерал Цинцар-Марковић, има супротан смер деловања – од народа према елити која доноси одлуке. Могла би се назвати структуралистичком, јер настоји да открије и у своје деловање утка дубоко уважавање друштвено-историјских, политиколошко-антрополошких и социјално-психолошких структура које се не могу мењати или чија је промена веома спора. Истовремено, она има развијен монтеѕкјеовски осећај за разлике између друштава: оно што је добро у једном, не мора бити добро у другом друштву. Формирана у различитим условима (географским, климатским, религијским, обичајним, политичким, економским итд.) она имају различите друштвене карактере, због чега се њима мора на различит начин владати и управљати, што значи да се и припрема за рат, као једно од средстава у политичком инвентару, као и начин ратовања, мора прилагодити посебностима друштва.

Логика ове струје је исправна. Доносити одлуке које нису утемељене на стварности нема много смисла под условом да се заиста хоће оно на шта се одлука односи. Права илустрација јесте Хитлерово померање непостојећих армија на карти у бункеру, док је Црвена армија освајала Берлин. Такође, треба имати на уму да одлуке које не одговарају „природи ствари“, да се опет послужимо Монтеѕкјеовим изразом, могу да изазову неразумевање, збуњеност, ненамерни, па и намерни отпор оних који одлуку треба да изврше. Иако одлуке, у смислу који та реч има у овом раду, доноси политичка власт, не треба заборавити да је сама власт двострани однос (између владајућих и подвлашћених) и да су у њене перформансе уграђена мишљења оних којима се влада. То важи за сваку власт, не само у демократијама, јер је реч о архајској структури власти у чије темеље су положени пристанак и узајамност, што је учео Клод Леви-Строс проучавајући домородачке заједнице у Латинској Америци.³² То значи да постоји веза између јавног мишљења и одлука које се доносе – може се додати: нарочито у демократијама – с тим да је јасно да се јавно мишљење формира³³ и да на то формирање велики утицај (може да) има политичка елита на власти, а нарочито на њега утичу добро укоренење друштвене установе.

³² „Пристанак је у исти мах извор и граница моћи... Друго запажање произлази из претходног разматрања: пристанак је психолошка основа моћи, али она се у свакодневном животу исказује игром уступака и противустапа између поглавице и његових другова, чиме се узајамност уводи као друго темељно обележје моћи. Поглавица има моћ, али мора да буде великодушан. Он има дужности, али може да добије више жена. Између њега и групе успоставља се равнотежа између уступака и привилегија, услуга и обавеза, која се непрестано обнавља... поглавица постоји зато што у свакој људској групи постоје људи који, за разлику од осталих, воле углед ради угледа, које привлаче одговорности и за које јавни послови не значе само тешко бреме, већ и награду.” Klod Levi-Stros, *Tužni Tropi*, Zepher Book World, Beograd, 2011, стр. 385-387.

³³ Сартори је писао да се процеси мишљења одвијају на три начина: каскадним силаском од елите надоле, књучањем од базе навише и идентификацијом са реперним групама. Dova- ni Sartori, *Demokratija, šta je to?*, CID, Podgorica, 2001, стр. 125-126.

Спровођење одлуке у дело, такође, није једноставан процес, јер свака делатност подразумева напор и мора рачунати на отпор. Колективном идентитету, каква је нпр. нација и држава, неопходни су механизми одговарајућих својстава на којима се темељи способност за делање (а то су институције³⁴), али и наратив који ће у свестима људи на чију се удружену и усмеравану делатност рачуна створити снажан осећај оправданости и исправности, тј. праведности предузете делатности.

То значи да је мишљење чланова друштва битно, како за доношење одлуке о циљевима, тако и за праксу достизања циљева. Колико је овај закључак ближи истини утолико је значајније питање стратешке културе за неговање и заштиту идентитета³⁵, усвајање добре стратегије³⁶ за постизање циљева и разумевање посебног културног контекста у чијим оквирима се доносе стратешке одлуке посматраних држава.³⁷

Занимљиво је да су идеја васпитања војника за служење друштвеном идеалу (који се мењао) Димитрија Ђурића и идеје Димитрија Цинцар-Марковића о националном стилу ратовања, уз одређене варијације, остале у оптицају током читавог 20. века и да су нашле своје место и у Војсци Србије. Идеју свесне дисциплине која приличи демократском идеалу пред Први светски рат теоријски је разрађивао пуковник Тодор Павловић.³⁸ Између два светска рата настављена је пракса васпитања војника адекватном литературом, али овога пута с намером да се упозна нова, већа држава, Краљевина СХС, односно Краљевина Југославија и заједничко јужнословенско културно наслеђе. У периоду од Другог светског рата до ратова за југословенско наслеђе, морално-политички рад у Југословенској народној армији имао је истакнуто место, а настављена је и пракса издавања литературе за војнике и ниже старешине, са неизбежним идеолошким садржајима на првим страницама ових публикација.³⁹ У СР Југослави-

³⁴ „Стварност институција, међутим, зависи од онога што се прихвата као њихово одређење, а оно што се прихвата зависи од онога што се о њима мисли.” Jovan Babić, *Ogledi o odbrani*, наведено дело, стр. 45.

³⁵ Милош Кнежевић тврди да се стратешка култура може означити и као политика и геополитика идентитета. Милош Кнежевић, „Појава и појам стратешке културе – однос стратегије и културе: чему стратешка култура? ”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 17.

³⁶ Станислав Стојановић, позивајући се на Бродија, напомиње да је услов за добру стратегију добра антропологија и добра социологија. „Питање друштвене мобилизације и хомогенизације око виталних вредности друштвене заједнице и оданост њиховој заштити представљају темељ добре стратегије... Када је реч о стратегији посебно је значајно питање колико је она остварљива, што најнепосредније зависи од расположивости ресурса, али и спремности људи да је спроведу”. Станислав Стојановић, „Посебност односа стратешке културе и стратегије”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 47.

³⁷ Colin S. Grey, „Comparative Strategic Culture”, *Parameters*, vol. XIV, No 4, 1984, 26-32.

³⁸ Тодор Павловић, *О војној дисциплини*, Штампарија Доситије Обрадовић, Београд, 1903.

³⁹ Нпр. видети: *Упутство о улози и задацима војних колектива у изграђивању и учвршћивању морално-политичког стања и борбене готовости јединица*, Политичка управа Савезног секретаријата за народну одбрану, Војна штампарија, Сплит, 1975.

ји и Србији и Црној Гори направљен је отклон од комунистичке идеологије; морал војске наслоњен је на традицију ослободилачких ратова, али је задржана идеја о свесној дисциплини заснованој на прихватању вредности и потреба да се оне предочавају војницима током служења војног рока.

Могло би се закључити да је служење војног рока од његовог увођења, па све до ступања на снагу Одлуке о обустави обавезе служења војног рока, коришћено, поред осталог, за моралну припрему војника за евентуално касније ангажовање, изградњу свести и сазнања о основним идентитетским вредностима и учвршћивање решености за њихову одбрану. Такође, служење војног рока обезбеђивало је држави велики број грађана оспособљених за војне задатке, који у извесној мери познају и прихватају циљеве који се желе постићи ангажовањем у ратној војсци.

Војна неутралност и обавезно служење војног рока

У уводној речи на једној конференцији посвећеној неутралности, позвавши се на значење речи, Мете Кјуел Ниелсен је тврдила да бити неутралан значи немати мишљење, не бити ангажован, не бринути, бити по страни, бити индиферентан и неопредељен, па је духовито закључила да бити неутралан, укратко, звучи досадно.⁴⁰ Према *Речнику српског језика* Матице српске, неутралан је онај „који се не меша у неком спору, сукобу, који не пристаје ни уз једну страну, неопредељен; непристрасан”, али и „који није под управом, контролом неке државе, стране, слободан”.⁴¹ Сложићемо се да овако одређена неутралност не звучи досадно.

Из војне перспективе, неутралност није досадна јер не значи одустајање од одбране, него одустајање од напада или, тачније, агресије.⁴² Неутралност заиста подразумева дистанцирање од рата као пожељног и прихватљивог начина решавања друштвених сукоба, али не и одустајање од одбране сопствених вредности и идентитета. „Независна и кредибилна национална одбрана нужни је део концепта неутралности чак и (а можда и пре свега) као део оне специфичне моралне црте подразумевајуће код неутралних држава које потенцирају мирољубиви приступ у решавању међународних проблема”.⁴³ То неминовно

⁴⁰ Nj. E. Mete Kjuel Nielsen, „Kako Zapad vidi neutralnost Srbije”, Igor S. Novaković (ur.), *Neutrnalnost u XXI veku, pouke za Srbiju*, ISAC Fond, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2013, стр. 17-18.

⁴¹ Милица Вујанић и др, *Речник српскога језика*, измењено и поправљено издање, (Мирослав Николић, ур.), Матица српска, Нови Сад, 2011, стр. 818.

⁴² Дакле, не од напада као главног и одлучујућег вида борбених дејстава, него од нападачког рата или агресије на другу државу. Може се приметити да то савршено одговара темељним идејама српског стратешког стила и српске војне доктрине из пера Димитрија Цинцар-Марковића.

⁴³ Срђан Старчевић, Срђан Благојевић, „Однос српског друштвеног карактера и војне неутралности”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 265.

важи у свету који (настојимо да) познајемо, у којем још увек „ослонац на моћ представља главни аргумент” у међународним односима.⁴⁴ Могло би се рећи, у стилу Доналда Трампа, да је и за савезништво потребна ова способност – да бисте били савезник прво треба да имате војску.

Мада државе које су неутралне, или су у неком периоду то биле, имају различита искуства с неутралношћу, условима и разлозима за њен избор, међународним (не)поштовањем таквог избора и нежељеним суочавањем са ратом, последичном (не)стабилношћу и питањима идентитета, може се рећи да је у неким од њих неутралност заузела истакнуто место у политици идентитета. Таква је случај са Швајцарском, Аустријом и Шведском, међу којима је грађанима концепт неутралности веома популаран и опажен као битна идентитетска одлика. Популарност неутралности или позитиван став јавног мњења веома је важан, јер неутралност подразумева спремност државе и њених грађана да се поуздају у сопствене снаге и да сами буду ослонац своје одбране. Наравно, као и свако друго политичко опредељење, неутралност подразумева крутост у начелу и флексибилност у примени. Тиме се може објаснити повремено и привремено мање или веће одступање од идеала неутралности у стварној политици неутралних држава. Подразумева се да се од неутралне државе не очекује да има „непобедиву” војску, већ способност кредибилне одбране која ће, пре свега, одвраћати потенцијалног нападача.

Пошто подразумева да се ослонац одбране пронађе унутар државе, у способности властитог друштва, а не изван ње, у савезништву као заједници с другима или паразитски, на рачун других, неутралност се показује као веома захтевна. Она заиста поставља високе захтеве држави и друштву, како у погледу припрема/издвајања за одбрану, тако и у погледу обуке и мотивације грађана да бране кључне друштвене вредности и колективни идентитет.

Чини се да су крај 20. и прве две деценије 21. века обележила два главна изазова у мотивисању грађана за (припрему за) одбрану. Први се односи на, колико глобалистичко толико и оправдано, указивање на постојање ризика и претњи безбедности са којима се не може на адекватан начин суочити ниједна појединачна држава ма колико била моћна. Немоћ државе да парира глобалним ризицима произвела је уверење да се прави одговори могу наћи само у колективном, наднационалном удруживању. Међутим, пошто ово удруживање није довело до Кантовог вечитог мира и једног кантовског поретка у међународним односима, него до веће доминације једних над другима, једног поретка који је ближи визијама Карла Шмита него Имануела Канта, искрсао је проблем додатног умањења релативне аутархичности државе, што може да има своје (углавном економске) предности, али показује велику слабост у периодима кризе (нпр. мигрантске или изазване новим корона вирусом). Један део тог проблема је и умањивање издвајања за одбрану у оним државама које не доминирају, као и потискивања питања одбране на маргине друштвеног интересовања.

⁴⁴ Срђан Благојевић, Иван Гвозденовић, Слободан Анђелковић, „Значај усклађивања политичких и одбрамбених циљева за безбедност државе и друштва”, *Војно дело*, 5/2016, стр. 149.

Други проблем односи се на настанак „флуидног модерног потрошачког друштва“⁴⁵ које производи „кризу идеала“ и изазива „кризу морала.“⁴⁶ У овом друштву осећај да се моћ налази у рукама глобалних сила које не само да измичу контроли државе него ту исту државу условљавају, ограничавају или контролишу, изазива неповерење у државне институције, политичке странке и политичко представљање, што указује на „кризу демократије“.⁴⁷ Уједно, потрошачко друштво мења систем вредности: идеали жртвовања или одлагања садашњег задовољства у име великих циљева и општег добра бивају замењени „вредностима тренутних задовољстава и индивидуалне среће“.⁴⁸ У таквим је условима опадање интересовања за одбрану и војни позив не само друштвена реалност, него и друштвена нужност.

Бауман је тврдио да у оваквом друштву „нема пуно изгледа за раст херојског патриотизма, али изгледа да у ери малих професионалних армија држави више и нису потребни хероји. Задовољни потрошачи, који се ужурбано баве сопственим пословима, изванредно функционишу, хвала лепо...“.⁴⁹ Из перспективе земаља које рачунају на колективни систем безбедности, мала професионална армија може да изгледа као оптимални избор. Међутим, да ли је таква армија, погодна за учешће у мултинационалним операцијама и војним интервенцијама у *ad hoc* коалицијама, довољно добра да буде Зевсова Егида одлучи о неутралности, ако нема довољну резерву која подиже њену снагу на ниво кредибилне одбране?

Мотивација грађана за одбрану у 21. веку представља посебан проблем, који заслужује и засебно разматрање. Она захтева озбиљан и разностран дугорочни државни приступ. Ипак, проблем мотивације није само оновремени. Али, његово решавање увек је доносило значајне резултате. Тако, на пример, крајем 19. века ниједан „српски грађанин који је био способан за службу није могао постати државни чиновник, учитељ, свештеник или калуђер ако није одслужио у сталном кадру, било потпуни или скраћени рок“,⁵⁰ али је зато релативно малобројни „стални кадар у случају рата формирао оперативну војску од 305.500 војника...“.⁵¹ То довољно осветљава анегдотску Бизмаркову рефлексiju о Србији као шумском јежу из кога уместо бодљи штрче бајонети. Обавеза може да буде непопуларна „размаженом човеку“ данашњице, да се послужимо изразом Ортеге и Гасета, али политика би морала да испољи креативну моћ: као што се креира повољан економски амбијент, тако би морао да се формира и повољан визионарски амбијент, представа о

⁴⁵ Zigmunt Bauman, *Fluidni život*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2009, стр. 60.

⁴⁶ Đovani Sartori, *Demokratija, šta je to?*, наведено дело, стр. 265-266.

⁴⁷ Dragoljub Mićunović, *Demokratija, populizam, entropija*, Arhipelag, Beograd, 2018, стр. 150-158.

⁴⁸ Zigmunt Bauman, *Fluidni život*, наведено дело, стр. 61.

⁴⁹ Zigmunt Bauman, *Fluidni život*, наведено дело, стр. 60.

⁵⁰ Слободан Ђукић, *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*, наведено дело, стр. 43-44.

⁵¹ Слободан Ђукић, наведено дело, стр. 56.

циљевима који се желе постићи. Ипак, политичари у доба интеррегнума (израз Тита Ливија који су Антонио Грамши и Зигмунт Бауман лансирани у савремене друштвене науке) често се заустављају на ослушкивању жеља и мерењу популарности различитих опција. Зато се од политичара може очекивати да заговарају опције које иду низ длаку „размаженом човеку”, док они који дају компетентно мишљење то не смеју да чине да не би издали своју савест⁵² и своју професију.⁵³ На пример, у неутралној Аустрији, у првој години функционисања професионализоване Војске Србије, дакле у 2011. години, начелник Генералштаба генерал Едмунд Ентахер критиковао је планове министра одбране Норберта Дарабоша за професионализацију аустријских оружаних снага и ослањање одбране искључиво на добровољност, изјавивши за недељник *Профил* да је таква одлука тешко исправљива, а промена коју доноси пуна ризика и без будућности.⁵⁴

У суштини, неутралне државе не одустају од релативно великих одбрамбених капацитета. Илустративан је и поучан податак да је одбрана Финске, која је неутрална земља, са мањим бројем становника од Србије – у моменту професионализације Војске Србије и када је Република Србија већ три године имала на снази Резолуцију Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, тј. проглашену војну неутралност – била заснована на територијалној одбрани, која овој земљи обезбеђује 250.000 војника. При томе, Финска сарађује са НАТО, али њено прикључивање Алијанси је опција коју подржава мање од четвртине бирача, због чега ова опција није на „политичком менију”.⁵⁵

Уосталом, одлука о неутралности прво мора бити прихваћена унутар државе и друштва.⁵⁶ Као свака друга одлука и ова нуди одређене предности у замену за истовремено пристајање на њихове незгодне последице. Удруживање у колективне системе безбедности нуди заједништво и заштиту савезника у замену за компромисно одлучивање и сужавање простора за самостално, слободно или споља ничим везано одређивање непријатеља (нарочито за мале земље); неутралност нуди одређене гаранције за мир и слободу, у замену за изградњу интегритета и способности за самодовољну заштиту идентитета (до-

⁵² „Савест је оно што људима даје везу са вредностима, односно повезује их са највишим смислом живота.” Čedomir Ćupić, *Politika i intelektualci*, Ćigoja štampa, Beograd, 2019, стр. 15.

⁵³ Шире у: Драган Станар, „Професија и морал”, *Култура полуса*, год XVI (2019), бр. 39, стр. 145-157.

⁵⁴ Министар Дарабош је разрешио дужности генерала Ентахера 24. јануара 2011. године, али је он, одлуком надлежних државних органа, враћен на дужност начелника Генералштаба, 7. новембра 2011. године. Види: David Wörgötter, „Darabos Fires Top General”, *Vienna Review*, 5. 2. 2011, <https://www.theviennareview.at/archives/2011/darabos-fires-top-general>, 5. 5. 2020. године, „Pleite für Darabos: General Entacher kehrt zurück” (Red.), *Die Presse*, 7. 11. 2011, <https://www.diepresse.com/706578/pleite-fur-darabos-general-entacher-kehrt-zuruck>, 5. 5. 2020. године.

⁵⁵ Čarli Salonijs-Pasternak, „Finska – od tampon zone do članice EU”, Igor S, Novaković (ur.), *Neutralnost u XXI veku, pouke za Srbiju*, наведено дело, стр. 53-56.

⁵⁶ Veljko Blagojević, „Potencijal politike neutralnosti Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima”, у: Srđan Korać (ur.) *Uticaj vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016, стр. 240-258.

душе, подржану међународним признањем неутралности). То значи да последица избора неутралности за једно друштво не само да није одустајање од одбрамбеног рата, него претпоставља прихватање целокупног терета одбране на сопствене снаге. Ако је закључак тачан, онда не постоји бољи инструмент за оспособљавање потребног броја грађана и подизање свести о дужностима које собом повлачи неутралност од обавезног служења војног рока.

Одлука Републике Србије да буде војно неутрална водила је, сасвим логично, ка усвајању концепта тоталне одбране.⁵⁷ Овај концепт подразумева, с једне стране, постојање развијених и међусобно усклађених (повезаних у један систем, интегрисаних) одбрамбених способности државе, а, са друге, постојање друштвене свести о потреби и значају одбране државе.

У концепту тоталне одбране оружане снаге имају важно место, али оне ни пошто нису усамљене у пословима одбране. Напротив, то што је одбрана *тотална* значи да се тиче читавог друштва, а не само оних који својом вољом (добровољно) бирају војну професију као свој животни позив и ступају у професионалну или активну војску. Ипак, место војске остаје посебно, јер она представља фактор одвраћања и једина има развијену способност да води оружану борбу. Зато је питање састава, величине и опремљености војске, детерминисано бројним факторима,⁵⁸ од великог значаја и у неутралним земљама.

Остваривање неутралности се, дакле, великим делом заснива на друштвеном прихватању последица избора (одлуке) да се буде неутралан, ситуираних у изградњи способности за кредибилну одбрану. Концепт тоталне одбране полаже наде у релативно велики број релативно добро оспособљених војника. Поставља се питање како добити довољан број таквих војника и како мотивисати грађане за активно учешће у потенцијалним војним задацима, задацима цивилне заштите и другим задацима који дају кредибилитет одбрамбеним способностима неутралне државе? Принцип добровољности даје добар одговор на изазов мотивације добровољаца, али свакако не гарантује довољну бројност, јер, у крајњем случају, нико не мора да испољи добру вољу, нарочито у флуидном модерном потрошачком друштву. Чак и они

⁵⁷ „Наиме, данас апсолутно све европске земље које своју стратешку културу изграђују на основама војне неутралности, попут Швајцарске, Аустрије, Финске, Шведске и Ирске, темеље своју одбрамбену политику на концепту тоталне одбране. Разлог томе садржан је у чињеници да је концепт војне неутралности заснован на добровољном несврставању држава у постојеће војне савезе... Зато су војно неутралне државе принуђене да развијају одбрамбене стратегије и доктрине на сопственим одбрамбеним националним капацитетима.” Милинко Врачар, Горан Станојевић, „Стратешка култура Србије и концепт тоталне одбране“, *Војно дело*, 8/2019, стр. 308; шире у: Veljko Blagojevic, „The Impact of Neutrality on National Doctrine Development”, *Alliance Planning and Coalition Warfare: Historical and Contemporary Approaches*, Heeresgeschichtliches Museum, Wien, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2019, стр. 280-300.

⁵⁸ „Састав, величина и опремљеност оружаних снага условљени су, пре свега, политичким системом земље, нивоом целокупног развоја, геостратегијским положајем земље, демографским могућностима, војном и одбрамбеном доктрином.” Срђан Благојевић, Иван Гвозденовић, Слободан Анђелковић, „Значај усклађивања политичких и одбрамбених циљева за безбедност државе и друштва”, наведено дело, стр. 139.

који су добровољно одслужили војни рок, после одређеног времена могу да се позову на приговор савести и тиме се изузму из резервног састава. Принцип обавезности, коме се могу ставити приговори, пре свега у погледу мотивације грађана, даје боље резултате у погледу бројности. Сасвим је извесно да обавезно служење војног рока обезбеђује да се релативно велики број људи оспособи за извршење различитих војних задатака што, затим, доприноси ефикасности војске у случају потребе за мобилизацијом и попуном војске до њене ратне формације. Обавеза служења војног рока не би требало да представља ни економски проблем.⁵⁹ Што се тиче проблема мотивације, он се може решити праведношћу – обавеза мора да обухвати све способне за војну службу, без коруптивних изузетака. Међутим, оно што питање мотивације за одбрану у крајњем случају решава јесте спремност грађана да одбрану прихвате као дужност, а не као избор. У тој тачки, у дужности да се брани колективни идентитет, обавеза служења војног рока додирује неуралгичну тачку савремене српске стратешке културе – како држава комуницира са грађанима у погледу *дужности* да се земља брани од напада? Ако се стратешка култура схвати као „збир доминантних ставова и облика понашања“⁶⁰ у одређеној глобалној друштвеној групи, како држава (владајућа елита) утиче на ставове и обликује пожељне (или макар друштвено прихватљиве) облике понашања у погледу одбране? Осим обавезе служења војног рока, сва друга решења, укључујући и школске часове, делују као недовољна. Осим тога, и држава има дужност према својим грађанима да их припреми за задатке који их очекују према њеним стратешким и доктринарним опредељењима и документима. Стара конфуцијанска мудрост гласи: „Слати необучене људе у рат – значи издасти их.“⁶¹ Према томе, војна обука грађана може се посматрати и као дужност државе.

Закључак

Милош Миленковић с правом истиче да је стратешка култура научно понашање и да је њено формирање дугорочан, али управљив процес.⁶² Тврдња је тачна, јер се културни обрасци не наслеђују, него уче, а држава, мада изазвана ударцима глобализма, чак и у полиархији,⁶³ има велики утицај на услове под којима се изграђује друштвени идеал унутар њених граница. У младој нововековној српској држави постојала су два струјања унутар једне исте стратешке културе. Прво, активно и елитистичко, настојало је да формира државне институције по мери националне мисије и ак-

⁵⁹ Čarli Salonijus-Pasternak, „Finska – od tampon zone do članice EU“, Igor S. Novaković (ur.), *Neutrality u XXI veku, pouke za Srbiju*, наведено дело, стр. 53-56. Dejan Stojković, Miroslav Glišić, „Serbia's Military Neutrality: Is It Economically Beneficial?“, *Defence and Peace Economics*, 2018, стр. 1-17.

⁶⁰ Вељко Благојевић, „Стратешка култура и национална безбедност“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, LXX, бр. 170 (2/2019), стр. 176.

⁶¹ Владимир Маљавин, *Конфуције*, ННК Интернационал, Београд, 2014, стр. 338.

⁶² Милош Миленковић, „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе“, *Војно дело*, 8/2019, стр. 68.

⁶³ Robert Dal, *Poliarhija*, Filip Višnjić, Beograd, 1997, стр. 11-26.

тивним, у извесном смислу просветитељским приступом утиче на обликовање српске стратешке културе. То је подразумевало, у случају војске, да се она ојача, како по броју војника, квалитету оружја и професионализму официра, тако и адекватном моралном спремом, па је војска постала уједно и ковачница националног духа – војници који би завршили обуку односили су одабрана знања из националне историје, географије простора на којима живе Срби и народне поезије и у најзабаченије крајеве Србије. Друго, структуралистичко струјање, укључило је у процес развоја српске стратешке културе потребу за заснивањем одлука на природи ствари и уважавање специфичности српског друштвеног карактера. Упознавање српског друштвеног карактера темељило се на проучавању историје, али и на спознаји коју су српски официри стекли у раду са војницима – да мотивацију војника за остваривање националних циљева ограничава провинцијална зачураеност и локална ускогрудост, па су настојали да их уклоне васпитањем војника. Тако је обавезно служење војног рока у зачецима српске нововековне државности имало важну улогу у обликовању и развоју стратешке културе, што је настављено и у југословенском периоду.

Слобода подразумева способност да се доносе одлуке и прихватање одговорности за последице тих одлука. Одлука о војној неутралности, такође, има своје последице, а једна од њих јесте преузимање терета одбране на сопствена плећа. Свака озбиљно заснована и замишљена неутралност је наоружана неутралност. Она претпоставља способност кредибилне одбране, јер се одбрана властитог идентитета и вредности не оставља на вољу (или милост) другоме, тим пре што се не рачуна на савезништво.

Одлука Републике Србије о војној неутралности, дакле, логично је довела до усвајања концепта тоталне одбране. Тај концепт подразумева и дужност државе да обучи и мотивише велики број грађана за војне задатке и задатке цивилне одбране. То значи да мала професионална војска није довољна. Ако је потпомогнута резервом која се ангажује по принципу добровољности, ваља знати да принцип добровољности, по правилу, подразумева високу мотивацију, али не и велику бројност извршилаца; нарочито у флуидном модерном потрошачком друштву. За једну релативно малу државу јефтиније је да уведе обавезно служење војног рока него да издржава велику професионалну војску. Питање мотивације решава се спремношћу грађана да одбрану прихвате као дужност. Пошто мора постојати комуникација између државе и грађана о друштвено пожељним облицима понашања када је у питању одбрана отаџбине, поставља се питање: где се грађани упознају са тим облицима понашања? Осим обавезе служења војног рока, сва друга решења делују као недовољна.

С обзиром на то да обавеза служења војног рока није укинута, него замрзнута Одлуком о обустави обавезе служења војног рока, коју је донела Народна скупштина Републике Србије, 15. децембра 2010. године, време је да се размишља о њеном одмрзавању. Обавезно служење војног рока је најбољи начин да грађани разумеју целину одлуке о војној неутралности, али и да је прихвате као властити слободан избор и део колективног идентитета. Тиме обавеза служења војног рока (п)остаје важна упоришна тачка државе у активном обликовању стратешке културе.

Одлука о војној неутралности захтева широки друштвени консензус, којем нужно мора да претходи политички консензус. Без покушаја да се постигне широка сагласност у вези са неутралношћу као националним интересом, одлука о војној неутралности користиће се само у унутрашњој политичкој утакмици за остварење краткорочних парцијалних циљева, чиме ће бити компромитована.

Литература

- [1] Babić J., *Ogledi o odbrani*, Službeni glasnik, Beograd, 2018.
- [2] Ibrahimpašić M., „Armija kao društvena institucija”, *Sociologija za vojne akademije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981, стр. 362–392.
- [3] Hantington S., *Vojnik i država*, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
- [4] Старчевић С., Кајтез И., „Берков допринос проучавању војске као друштвене институције”, *Теме*, г. XLII, бр. 3, 2018, стр. 779–797.
- [5] Kajtez I., *Wisdom and Sword, volume II, Philosophers of the New Age on the Riddles of War and Peace*, LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrucken, 2017.
- [6] Kreveld M., *Transformacija rata*, Fakultet bezbednosti, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- [7] Клаузевиц К., *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.
- [8] Павловић Т., *Друштвени развитак и војска*, Нова штампарија Давидовић, Београд, 1909.
- [9] Ерл Е., *Творци модерне стратегије*, Војно дело, Београд, 1952.
- [10] Петревски Љ., „Традиција правног уређења Војске у Србији”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 118–133.
- [11] Ђукић С., *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*, Војна академија Универзитета одбране, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2019.
- [12] Monteskie, *O duhu zakona*, Gradac, Feral Tribune, Чачак, 2001.
- [13] Даниловић Н., *Морал војске у грађанском рату*, Задужбина Андрејевић и НИЦ „Војска”, Београд, 2001, у: Гроздић Борислав, *Војна етика, хрестоматија*, Војна академија, Војноиздавачки завод, Београд, 2009, стр. 331–343.
- [14] Fiamengo A., *Saint-Simon i Auguste Comte*, Matica hrvatska, Zagreb, 1966.
- [15] Paskal B., *Refleksije u samoći*, Astimbo, Beograd, 2003.
- [16] Hegel G. W. F., *Filozofija povijesti*, Kultura, Zagreb, 1951.
- [17] Старчевић С., Кајтез И., Вукадиновић Г., „Рат у средишту политичког – актуелност Шмитовог погледа на рат”, *Војно дело*, 1/2016, стр. 102–121.
- [18] Старчевић С., *Револуција и легитимност*, Чигоја штампа, Београд, 2020.
- [19] Levi-Stros K., *Tužni Tropi*, Zepher Book World, Beograd, 2011.
- [20] Sartori Ђ., *Demokratija, šta je to?*, CID, Podgorica, 2001.
- [21] Кнежевић М., „Појава и појам стратешке културе – однос стратегије и културе: чему стратешка култура?”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 9–31
- [22] Станислав Стојановић, „Посебност односа стратешке културе и стратегије”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 32–51.

- [23] Grey C., „Comparative Strategic Culture”, *Parameters*, vol. XIV, No 4, 1984, 26-32.
- [24] Павловић Т., *О војној дисциплини*, Штампарија Доситије Обрадовић, Београд, 1903.
- [25] *Упутство о улози и задацима војних колектива у изграђивању и учвршћивању морално-политичког стања и борбене готовости јединица*, Политичка управа Савезног секретаријата за народну одбрану, Војна штампарија, Сплит, 1975.
- [26] Nielsen M. K., „Kako Zapad vidi neutralnost Srbije”, Igor S, Novaković (ur.), *Neutralnost u XXI veku, pouke za Srbiju*, ISAC Fond, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2013, стр. 17-18.
- [27] Милица Вујанић и др, *Речник српскога језика*, измењено и поправљено издање, (Мирослав Николић, ур.), Матица српска, Нови Сад, 2011.
- [28] Старчевић С., Благојевић С., „Однос српског друштвеног карактера и војне неутралности”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 256–272.
- [29] Благојевић С., Гвозденовић И., Анђелковић С., „Значај усклађивања политичких и одбрамбених циљева за безбедност државе и друштва”, *Војно дело*, 5/2016, стр. 138–150.
- [30] Bauman Z., *Fluidni život*, Mediterran publishing, Novi Sad, 2009.
- [31] Мићуновић Д., *Демократија, популизам, ентропија*, Архипелаг, Београд, 2018.
- [32] Ћупић Ђ., *Политика и интелектуалци*, Ћогоја штампа, Београд, 2019.
- [33] Станар Д., „Професија и морал”, *Култура полуса*, год XVI (2019), бр. 39, стр. 145–157.
- [34] Wörgötter D., „Darabos Fires Top General”, *Vienna Review*, 5. 2. 2011, <https://www.theviennareview.at/archives/2011/darabos-fires-top-general>, 5. 5. 2020. године.
- [35] „Pleite für Darabos: General Entacher kehrt zurück” (Red.), *Die Presse*, 7. 11. 2011, <https://www.diepresse.com/706578/pleite-fur-darabos-general-entacher-kehrt-zuruck>, 5. 5. 2020. године.
- [36] Salonijus-Pastemak Ђ., „Finska – od tampon zone do članice EU”, Igor S, Novaković (ur.), *Neutralnost u XXI veku, pouke za Srbiju*, ISAC Fond, Centar za međunarodne i bezbednosne poslove, Beograd, 2013, стр. 53-56.
- [37] Врачар М., Станојевић Г., „Стратешка култура Србије и концепт тоталне одбране”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 294–315.
- [38] Благојевић В., „Potencijal politike neutralnosti Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima”, у: Korać S. (ur.) *Uticaј vojne neutralnosti Srbije na bezbednost i stabilnost u Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2016, стр. 240-258.
- [39] Blagojevic V., „The Impact of Neutrality on National Doctrine Development”, *Alliance Planning and Coalition Warfare: Historical and Contemporary Approaches*, Heeresgeschichtliches Museum, Wien, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2019, стр. 280-300.
- [40] Stojković D., Glišić M., „Serbia's Military Neutrality: Is It Economically Beneficial?”, *Defence and Peace Economics*, 2018, стр. 1–17.
- [41] Благојевић В., „Стратешка култура и национална безбедност”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, LXX, бр. 170 (2/2019), стр. 163–178.
- [42] Маљавин В., *Конфуције*, ННК Интернационал, Београд, 2014
- [43] Миленковић М., „Прилог одређењу политичких чинилаца стратешке културе”, *Војно дело*, 8/2019, стр. 52–72.
- [44] Dal R., *Poliarhija*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.

The Role of Military Service in the Development of the Serbian Strategic Culture

The general obligation to do military service in Serbia was introduced in the second half of the 19th century with the national standing army. The authors show that this obligation has played an important role in the development of the Serbian strategic culture in the young modern Serbian state, but also in encouraging the Serbian military and political elite to hear the “whisper” of the Serbian social character and understand those structures of national culture that are important, perhaps determinative, for what is today called strategic culture. The development of the Serbian strategic culture has been considered through the analysis of the actions of two differently directed, but complementary currents, one being marked as elitist, and the other one as structuralist. Regardless of the obvious differences, both currents are important for the establishment of the Serbian military doctrine, at the dawn of the 20th century, before the historical storm of the Balkan wars and the First World War.

The obligation to do military service was maintained until the Decision on the suspension of the obligation to do military service, which was passed by the National Assembly in December 2010. Having in mind that the Republic of Serbia has made the decision to be military neutral, the authors suggest that the reconsideration of the decision to suspend the obligation to do military service is a logical consequence of this choice. The decision on military neutrality requires not only that others (the international community) respect such a decision of a state, but also the respect within the state itself. This means that a state that aspires to neutrality does not give up on defending its own values or handing them over to the others at the mercy and/or protection, but establishes (or preserves) the ability to credibly defend its identity and values. The burden of the consequences of this decision is even harder because it does not count on military alliances. The neutral countries in Europe base their ability of credible defense mainly on the concept of total defense, but it also implies a large number of citizens trained for the military tasks and the tasks of civil protection, which calls for the obligation to do military service. At the same time, military service is the best way for citizens to understand the impact of the decision on military neutrality, but also to accept it as their own free choice and a part of a collective identity. Thus, the obligation to do military service remains an important fulcrum point of the state in actively shaping its strategic culture.

Key words: strategic culture, to do military service, military education, neutrality, total defense